

VALDAS JASKŪNAS

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

REGIONISTIKA KAIP TERITORIŠKUMO IR GLOBALUMO ANALIZĖ

Area Studies as the Analysis of Territoriality and Globalism

SUMMARY

Area studies traditionally comprise the politically and culturally described non-European and non-North American regions such as Asia, Near and Central East, Africa, Latin America, the Pacific, East Europe, etc. Given the difference between the non-European regional studies, on the one hand, and the disciplinary studies, on the other, this analysis sets up to explore the theoretical and institutional aspects of Area studies as an inter-discipline aiming to pose it in the different and competitive systems of studies. The need to clarify the structure of Area studies, its objectives and the history of the subject comes from the correspondence of the aims set for the analysis of globalism and territoriality in the cultural and civilization studies. Area studies have borrowed new approaches and methods from various disciplines related to the study of cultures and civilizations. This borrowing changes the attitude to it as a study of homogenizing cultural formations. My aim is therefore to argue that inter-disciplinary character of Area studies is its advantage which enables it to respond to the challenges of globalization and to the rapidly changing forms of cultural identity in the global world.

SANTRAUKA

Regionų studijos ir mokslo tyrimai, dar vadinami regionistika (angl. *area studies*), tradiciškai apima ne Europos ir Šiaurės Amerikos regionus: Aziją, Artimuosius ir Vidurio Rytus, Afriką, Lotynų Ameriką, Ramiojo vandenyno salynus, Rytų Europą ir kitus regionus, apibrėžiamus geografinėmis, kultūrinėmis ir kitomis kategorijomis. Suvokiant neeuropinių regionų studijų skirtumą nuo disciplininių mokslų, ši analizė skirta aptarti regionistikos, kaip (tarp)disciplinos, teorinius ir institucinius aspektus, kurių suvokimas būtinas apmąstant jos vietą skirtingose ir konkuruojančiose mokslo ir studijų sistemose. Poreikis suvokti regionistikos studijų ir tyrimų struktūrą, jų tikslus ir istorinę raidą kyla iš principinio regionistikos ir glo-

RAKTAŽODŽIAI: regionistika, Azijos studijos, kultūros studijos, eurocentrizmas, globalizacija, tapatybė.

KEY WORDS: area studies, Asia studies, culture studies, Eurocentrism, globalization, identity.

balumo bei regioniškumo tyrimo tikslų panašumo šiuolaikinėse kultūros ir civilizacijų studijose. Tai liudija ne tik regionistikos kaip disciplinos atsiradimo aplinkybės, bet ir visa ligšiolinė jos raida, kuri iš esmės keičia požiūrį į ją, kaip homogeniškų kultūrinių darinių tyrimą. Šiame straipsnyje pamėginsiu įrodyti, kad regionistikos tardiscipliniškumas yra jos privalumas, leidžiantis reaguoti į globalizacijos kaip proceso ir intelektualinio projekto metamus iššūkius ir nuolat globalizacijos sąlygomis kintančias kultūrinės tapatybės formas.

REGIONŲ STUDIJŲ ISTORIJA IR TIKSLAI

Nors regionų studijų, arba regionistikos, istorijos pradžia sutampa su Europos imperine ekspansija, kaip savarankiška disciplina ji iškilo po 1945 metų, pasaulio žemėlapių suskirsčius į nacionalines valstybes. Natūralu, kad tomis sąlygomis regionistikos kaip žinių korpuso intelektualinės prielaidos ir akademinė praktika priklausė nuo nacionalinių valstybių interesų ir galios apibrėžti teritorijas kultūriškai ir istoriškai. Institucinių pagrindą regionistikai suteikia nacionalinės valstybės, todėl nacionaliniai interesai grindė ir regionistikos studijų finansavimą universitetuose, kuriuose kilo tolesnis poreikis domėtis nacionalinėmis tapatybėmis ir kultūriniu pluralizmu.¹

Regionistikos kaip disciplinos ištakos išreiškia strateginę nuostatą, siejančią žinojimą su nacionaliniais interesais. Pavyzdžiui, iki XX a. 5-ojo dešimtmečio, kai Amerikoje išsikristalizavo regionų studijos, savitą Amerikos požiūrio į Aziją, interesų Azijoje ir Azijos pažinimo geografiją lėmė visą šimtmetį trukęs judėjimas per Ramųjį vandenyną. Nesunku pastebėti, jog Amerikoje „Azija“ iš esmės sudaro Kinija ir Japonija. Priešingai, europiečių Azijos pažinimą lėmė šimtmečiais vykęs judėjimas Indijos vandenynu, todėl Europoje Azijos studijo-

se sąlygiškai daugiau vietos skiriama Pietų ir Pietryčių Azijai. Taigi teritorinis sąlytis su Azija tiek Europoje, tiek Amerikoje istoriškai klostėsi panašiai, t.y. ekspansyvos geografijos plotmėje igyvendinant konkuruojančius nacionalinius interesus Azijoje. Europos ir Amerikos interesams krypstant į Aziją, o Azijos pažinimo ir studijų medžiagai keliaujant iš jos, Azija tapo plačiu, mobiliu pažinimo korpusu.²

Istorinės nacionalinių interesų geografijos nužymėjo ir žinių judėjimo kelius, o pats Azijos pažinimas įgijo geografines istorijas. Europoje Azija tapo tiek pažinimo objektu, kurį palaikė imperinė inteligentija, didžiojo kapitalo miestuose formavusi nacionalinius interesus Azijoje, tiek centralizuota žinių mase galingose nacionalinėse saugyklose ir bibliotekose. Amerikoje Azija kaip vientisas pažinimo objektas tapo nacionalinio išsivadavimo Azijos šalyse dešimtmečiais XX a., kurie sutapo su Amerikos pakilimu, ir plėtojosi skatinamas Amerikos dialogo su Azijos inteligentais, panirusiais į Šaltojo karo modernybės, tradicijos ir raidos diskursą.

Regionistikos iškilimą pirmiausia lėmė XX amžiaus viduryje pakitęs geopolitinis pasaulio įsivaizdavimas. Esminis šio įsivaizdavimo bruožas – tai sukurta *ben-*

dra erdvinė sistema, taikoma tiek humanitariniuose, tiek socialiniuose moksluose ir ženklinanti erdvę, skirtą tarpdisciplininėms visuomenių kaip bendrybių studijoms. JAV antropologas Julianas Stewardas suformulavo tokius regionistikos kaip mokslo disciplinos tikslus: „suteikti praktinių žinių apie svarbius pasaulio regionus; supažindinti tyrėjus ir studentus su kultūriniu reliatyvizmu; skatinti regionuose egzistuojančių socialinių ir kultūrinių visetų pažinimą; skatinti universalaus socialinio mokslo raidą.“³ Taip apibrėžtos regionų studijos reikalavo kruopščių, dažnai etnografinių, mažų vietinių bendruomenių studijų derinimo su plačiomis tarpdisciplininėmis tautų ir pasaulio religijų studijomis. Naujos humanitarinę empiriką ir socialinę teoriją vienijančios disciplinos sukūrimas lėmė tai, kad geopolitinėje, o kartu ir pasaulio pažinimo struktūroje nuo įvairiose disciplinose vyravusių skirtingų geopolitinės erdvės koordinacijų buvo pereita prie šiuolaikinio regionų lokalizavimo Artimuosiuose Rytuo-

se, Pietų, Rytų ir Pietryčių Azijoje. Daugelis šių regionų sutapo su (po-)kolonijinėmis teritorijomis, kas lėmė ir naujos disciplinos kolonijinę mokymo ir tyrimų struktūrą. Iš esmės regionų studijų projektas buvo sukurtas karo sąlygomis, todėl neatsitiktinai dėmesys buvo atkreiptas į regioninio pažinimo, konkrečiai „priešo pažinimo“ strateginę reikšmę. Buvo aiškiai suvokta, jog žinios apie tai, kur ir kokiomis sąlygomis priešai gyvena, o ypač jų kalbų išmanymas, yra itin svarbūs veiksniai, nulemiantys karo sėkmę. Pokario laikotarpiu ši strategija buvo pritaikyta tarptautinės įtakos varžyboms Šaltojo karo sąlygomis⁴. Nors praktiniai regionistikos tikslai derino ne vienos disciplinos žinias, tiesioginė akademinės veiklos priklausomybė nuo valstybinio finansavimo lėmė tai, jog pokario universitetų regionistikos programose didžiausias dėmesys skirtas kalbų mokymui, kuri daugelis laikė būtinu ar net vieninteliu metodologiniu įrankiu, leidžiančiu pažinti svetimą kultūrą (Wallersteinas).

REGIONISTIKOS KRITIKA

Dėl stipriai politizuotų pažinimo sąlygų pasibaigus Šaltajam karui regionistika buvo imta aršiai kritikuoti. Didžiausi regionistikos kritikai yra atskirų disciplinų atstovai.⁵ Humanitariniuose moksluose produktyviausi, nors ir besiremiantys skirtingomis prielaidomis, regionistikos kritikos šaltiniai buvo kultūros ir postmodernistinės studijos. Šioje kritikoje galima išskirti keturias argumentuotas pozicijas.

Pirma, daugelis mokslininkų regionistiką kaltina esant paprasčiausiu politiniu sąjūdžiu, kurio tikslą – „pažinti savo priešą“ – skatino noras laimėti Šaltąjį karą tiek JAV, tiek Sovietų Sąjungoje. Šių kritikų manymu, pasibaigus Šaltajam karui regionistika tapo atgyvena ir prarado savo misiją. Dažniausiai ši kritika girdima iš politologų stovyklos, kurie atstovauja discipliną, artimiausiai susijusią su politiniais Šaltojo karo prieš-

taravimais, jo baigtimi ir naujomis įtam-
pomis pasaulyje. Vis dėlto, nepaisant
tiesmukų politologinių nuomonių, reikia
pripažinti, kad net kalbamuojų laikotar-
piu paskirų regionų studijos buvo pa-
kankamai nevienalytės, o tai leido po
1991 m. į regionistikos darbotvarkę
įtraukti ne vienos disciplinos žinių rei-
kalaujančias temas: socialistinio lagerio
pereinamojo laikotarpio, pilietinės vi-
suomenės, etninių konfliktų atgijimo,
kultūrinių pokyčių ir kitas problemas.

Kita kritikų stovykla, atstovaujanti
pozityvistinei tradicijai, kaltino regionis-
tiką dėl joje vyraujančio deskriptyvumo,
kurį jie priešpriešino teorija pagrįstoms,
iš esmės – socialinių mokslų discipli-
noms. Blogiausiu atveju toks požiūris
regionistiką laikė žavėjimasi egzotika,
kuri niekuo negali prisidėti prie plates-
nės ir praktiškai pritaikomos teorijos ar
naratyvo. Geriausiu atveju į regionis-
tiką žiūrėta kaip į duomenų ir informa-
cijos šaltinį, kuris gali būti naudingas
disciplininiams mokslininkams, kurių
pajėgesnės intelektinės galimybės ir pla-
tesnis matymas leistų pasinaudoti šia
empirine žaliava universalesnėms teori-
joms argumentuoti. Šie argumentai,
kaip paaiškėjo, dažniausiai kildavo iš
nepakankamo tarpdiscipliniškumo su-
vokimo ir jo reikšmės šiuolaikinei hu-
manistikai, o taip pat dirbtinio teorijos
ir „archyvo“ supriešinimo. Regionistikos
raidos analizė rodo ne tik tai, kad skir-
tingi tyrimo laukai naudojami teorijomis
ir plėtojo teorinę polemiką, bet ir tai,
kad jų tyrimų rezultatai dažnai priside-
da ir skatina teorinę refleksiją discipli-
nose. Reakcija į tokią regionistikos kri-
tiką leido suvokti, kad duomenų kaupi-

mas ir teorijos raida yra glaudžiai susi-
ję tarpusavyje, o tuo pačiu – kritiškiau
vertinti pamatines teoretizavimo prielai-
das, atsižvelgiant į istorines ir kultūrinės
jų atsiradimo sąlygas.

Daug išvalgesnė regionistikos kritika
teigia, kad šios studijos perėmė ir iki
šiol nekritiškai vartoja politizuotas savo
pirmtakų kolonistų administratorių
įvesdintas kategorijas, požiūrius ir teori-
jas, padedančius išlaikyti ar išplėsti he-
gemoninę viso likusiojo pasaulio kontro-
lę. Bene įtaigiausiai šias nuostatas išsa-
kė Edwardas W. Saidas veikale *Orientalizmas* (1978), o jas išplėtojo pažemintų-
jų (Subaltern) ir kultūros studijos, kurios
rėmėsi nuostata, jog, nepaisant gilaus
regiono išmanymo, regionistai iš esmės
studijuoja regionistinių projektų koncep-
tualizacijas, kurioms natūraliai būdingos
ameriko- ir eurocentristinės nuostatos.
Kontrargumentai šiai kritikai remiasi įsi-
tikinimu, kad netgi pripažįstant, jog po-
litinė galia ir nuostata bei žinių atsiradi-
mas yra neišvengiamai susiję, būtų
neteisinga teigti, jog būtent regionistika
turi išskirtines galimybes daryti įtaką
šiam žinių radimosi procesui. Tai būdin-
ga visiems be išimties humanitariniams
ir socialiniams mokslams, kurie iš moks-
lininkų gali reikalauti tik kiek įmanoma
kritiškesnio savo nuostatų, išvalgų ir ga-
limybių disponuoti medžiaga vertinimo.

Galiausiai ketvirtoji kritikos tenden-
cija kyla iš nūdienos žavėjimosi globali-
zacija, kuriai, nepaisant daugelio disku-
sijų, būdinga vietovių, kultūrų socialinių
ir ekonominių praktikų homogenizacija.
Žvelgiant iš šios perspektyvos, regionis-
tiką, tyrinėjančią liekamuosius ir, neabe-
jotinai, nykstančius konkrečių vietovių

savitumus ir savitą dinamiką, galima laikyti (tarp)disciplina, tyrinėjanti pasaulį, kurio daugiau nebėra arba kuris, geriausiu atveju, sparčiai nyksta. Tačiau nepaisant realiai pasireiškiančių globalumo tendencijų, ši kritika turėjo įtakos ir pačios globalizacijos suvokimui, pripažįstant, jog žvelgiant iš konkrečių regionų, globalizacija retai pasireiškia kaip homogenizuojanti galia, ištrinanti socia-

linius ar kultūrinius skirtumus. Priešingai, globalistinės tendencijos ne tik kuria gilėjančius galios ir turtinius skirtumus, bet ir pačios pasireiškia paveiktos vietinės istorijos, socialinės sanklodos ir dinamikos idėjų. Šių reiškinių suvokimas skatina vis naujus regionistikos projektus, tiriančius sudėtingas globalios ir lokaliai ekonominės, politinės ir kultūrinės galios sąveikos apraiškas.

REGIONISTIKOS DISCIPLINIŠKUMO PROBLEMA

Discipliniškumo problema itin aštriai iškilė regioninėms studijoms išengus į globalizacijos erą. JAV tokia diskusija pirmiausia kilo socialinių disciplinų kontekste, ypač politiniuose moksluose, kuriuos labiausiai paveikė Šaltojo karo paabaiga.⁶ Griežto discipliniškumo atstovai teigė, esą regioninės studijos viso labo pateikia aprašomuosius duomenis, kuriuos reikia įtraukti į visuotines teorijas ir disciplinų metodologijas. „Nuosaikesni“ socialiniai mokslai – istorija ir antropologija – kaip ir politikos mokslai buvo glaudžiai susiję su regionų studijomis, tačiau jų bendradarbiavimas su humanitarinėmis ir kultūros studijomis leido jiems tapti imlesniems įvairių pasaulio regionų pažinimo formoms. Tarpdisciplininės kultūros specialistai (Arjun Appadurai) teigė, esą transnacionaliniai procesai paveikė visus pasaulio regio-

nus, versdami socialinių mokslų atstovus studijuoti globalizacijos procesus pagal tai, kas tinka kiekvienam atskiram regionui (*area-sensitive*). Ši intelektualinė erdvė, sudaranti sąlygas kurti globalų pažinimą, sujungiantį universalią teoriją ir vietos pažinimą, buvo pavadinta „kontekstui jautriu socialiniu mokslu“. Jautrumas kontekstui suteikė teorinę galimybę susitikti socialiniams mokslams ir humanitarinėms disciplinoms ir aptarti regionines studijas. Šis globalus pažinimas nėra tapatus įprastai regionistikai, nes nėra apibrėžiamas aprioriniu pasaulio teritorijų atskyrimu. Jo požiūris į regionistiką yra iš esmės utilitarinis. Jis apibrėžia regionistikai nepriklausančią erdvę naudodamasis regionistikos žiniomis, suteikdamas jai naują prasmę ir pritaikymo galimybes, o tuo pačiu ir galimybę dalyvauti naujame globaliame tyrime.

REGIONISTIKOS ATGAIVINIMO PROJEKTAI

Pastaraisiais metais inicijuotas ne vienas projektas ar tinklas, kuriuo siekiama peržiūrėti ir atgaivinti regionisti-

kos studijas kintančiomis globalizacijos sąlygomis⁷. Visas šias iniciatyvas galima vadinti atsaku kintančių globalių sąlygų

nulemtai akademeinei „krizei“. Šiems projektams – nors nevienodu mastu – būdingas kultūros studijų įtraukimas į regionistikos akademinės ir tyrimų programas. Nors ir nebūdamas discipliniškai vieningos, kultūros studijos neįmanomos be epistemologinės, arba pažinimo, struktūros analizės (suvokiant ir episteminio aspekto giminingumą politiniam) ir tuo jos artimos regionistikai. Kultūros studijos nesiekia pateikti vieningą ir universalią interpretacinę strategijos poziciją. Pagrindinis šių studijų privalumas yra tas, kad jos atveria galimybę taikyti įvairias strategijas, ko trūko ir senojo formato regionų studijoms.⁸

Bendrai šie tyrimais pagrįsti regionistikos atgaivinimo projektai leido šių studijų kritikams pripažinti, jog *itin svarbu atsisakyti vieno regionistikos kritikos varianto skelbiančio, esą visą regionų studijų palikimą galima pakeisti nauju disciplininu pažinimu pagrįstu universalizmu*. Pripažinta, jog regionų studijos, atsidūrusios krizėje pasibaigus Šaltajam karui, turi suderinti daugeliui humanitarinių mokslų būdingą nuoseklų, empiriniu tyrimu grindžiamą visuomenių ir kultūrų pažinimą, su socialinėmis teorijomis, leidžiančiomis pasinaudojant *skirtingais* erdviniais žemėlapiais analizuoti *skirtingais* socialinius procesus ir jų sąveiką. Šis požiūris, pavadintas antiregionalizmu, remiasi iš esmės skirtinga erdvinės integracijos samprata atsisakant regionistikos ambicijų sukurti vieningą tarpdisciplininių visuomenių kaip visetų studijų tinklą. Kaip tokių antiregioninių studijų pavyzdį Tessa Morris-Suzuki nurodo tokias temas. Pirma, problemų ir iššūkių, kylančių vietinėms sąlygiškai decentra-

lizuotioms bendruomenėms įvairiose pasaulio regionuose susiduriant su modernia nacionaline valstybe tyrimas. Šių bendruomenių kultūrinė patirtis liktų nepastebėta, jas studijuojant nacionalinių arba įprastų regionų studijų rėmuose. Antra, tam tikrų idėjų arba ideologijų suvokimo, taikymo ir plėtojimo skirtingose situacijose tyrimai. Tokių idėjų cirkuliavimo erdvė gali būti įvairūs socialiniai reiškiniai nuo komunistinės ideologijos iki naujų religinių judėjimų. Trečias galimas antiregioninių studijų variantas yra socialinio globalių sistemų ar organizacijų (pvz., Pasaulio banko, Raudonojo Kryžiaus) formavimosi, jų kūrimosi ir sąveikos su vietos visuomenėmis tyrimas. Toks tyrimas gali atskleisti būdus, kuriais tarptautiniai dariniai sukuria tik jiems būdingus kultūrinių resursų ir elgesio modelių tinklus – bendras „tradicijas“, kurios peržengia įprastai apibrėžiamų „regionų“ ribas.

Antiregioninių studijų privalumais laikoma, jog jos reikalauja tradiciškai regionistikos specialistų igyjamų žinių: gero įvairių kalbų ir visuomenių išmanyimo, o taip pat teorinio tiriamų ar studijuojamų problemų pažinimo. Jos paprastai remiasi keletu mokslininkų, tyrinėjančių ir esančių skirtingose vietose, bendradarbiavimu. Nuo įprastų regionistikos studijų jos skiriasi tuo, kad nereikalauja suburti skirtingų disciplinų vieno socialinio „viseto“ studijoms, o taip pat nereikalauja suderinti skirtingų regiono specifikos žinių vienoje disciplinoje. Priešingai, jos naudoja žinias apie įvairias vietas ir taiko įvairias disciplinines nuostatas tam, kad tirtų disciplinų ir regionų ribas peržengiančias problemas.⁹

REGIONISTIKOS PERSPEKTYVOS IR DARBOTVARKĖ

Globalizamas kaip pažinimo forma nustumia į šalį teritorinį globalizacijos aspektą, o kartu ir istorinę regionistikos studijų vietą joje. Naują vietą globaliame pasaulyje regionistika įgaus vis aiškiau suvokiant ilgą istoriškai susiklosčiusią sąveiką tarp regionistikos žinių ir globalizacijos proceso. Regionų studijos prasidėjo ne nuo Šaltojo karo, o iškilo kartu su modernybe, sudarydamos ne tik nacionalizmo, bet ir imperializmo pagrindą. Nuo Apšvietos epochos pradžios, imperinis teritoriškumas kėlė į pirmą vietą mokslinį, visuotinį pažinimą, kuris apima ir pranoksta siauras tradicines pažinimo formas. Modernusis nacionalizmas suplakė į vieną mokslinį, imperinį pažinimą, įsitvirtinusių įvairiose akademinėse disciplinose, ir pasinaudojo populistiniu perdėtu žavėjimusi tradicija, akcentuodamas nacionalines pretenzijas į vieną ar kitą teritoriją.

Po Antrojo Pasaulinio karo, žlugus didžiosioms imperijoms, naujasis nacionalinių valstybių pasaulis, padalytas į kultūrinius, istorinius ir politinės ekonomijos regionus, suteikė konceptualų pagrindą regionistikos žinių organizavimui. Visų pasaulio regionų pažinimas tapo raktu XX amžiaus globalizacijai, kuri apėmė kultūriniu ir galios aspektu suskirstytas nacionalines teritorijas, tapusias regionų studijų tyrimo objektais. 1989 metais didžiulis pokytis nacionalinių valstybių sistemoje neišvengiamai destabilizavo regionistiką. Todėl šiandien naujoviškai atrodo ne pats globalizacijos faktas, bet jo kaip esminio istorinio proceso pripažinimas ir teorinis

panaudojimas pergrupuojant pasaulyje žinojimo ir galios santykius.

Tačiau kiek globalizacijos teorijos besibrautų į regionistikos studijas, globalizmas pripažįstamas kaip nepastovus intelektualinis ir institucinis šiuolaikinių regionistikos studijų pagrindas. Chaotiško globalaus judėjimo kritikai pastebi, jog globalizacija nėra kryptinga, neturi išeities taško ar vyksmo logikos.¹⁰ Globalizacija juda iš tarptautinių finansinių ir žiniasklaidos galios centrų, skatinama universalios verslo konkurencingumo logikos. Įžvelgiami vis didesni nenuoseklumai tarp globalizacijos proceso ir projekto bei nacionalinio, regioninio ir vietinio lygmens teritorijų ir bendruomenių. Todėl regionistikos studijų strategine kryptimi pastaruoju metu įvardijama šių netolygumų įveikimas tampriai susijęs su nacionalinės valstybės sampratos permąstymu.

Būtent globalizacija, atsirandančios naujos socialinės ir kultūrinės tapatybės formos, kultūrinio judėjimo srautai bei kiti procesai pastaruoju metu formuoja regionistikos perspektyvas ir dienotvarkę. Nykstančios nacionalinės ir regioninės ribos keičia pasaulio sistemą ir tapatybės raišką ir kelia naujus iššūkius mokslui. Regionistiką iš prigimties susaistytą erdvės sampratos šie pokyčiai paveikė vieną pirmųjų, sukeldami nemažą sumaištį ir net krizę regionų studijų stovykloje, kurią atspindi mano pristatytos kritikų pozicijos. Šiuo metu galime teigti, kad šie iššūkiai per pastaruosius nepilnus du dešimtmečius paskatino atsirasti daugybę regionistikos perspekty-

vas apmąstančių savotiškų galimybių studijų, kurios projektuoja galimas šiu tyrinėjimų kryptis bent jau artimiausiam laikotarpiui. Visų jų neaptarinédamas pamėginsiu reziumuoti tik keletą idėjų, kurios regionistikos tyrimais leidžia analizuoti nacionalinių interesų ir tapatybių raišką globalizacijos sąlygomis.

Globalizacija ir tapatybė

Kadangi regionistikai iš prigimties būdingas teritorinių vienetų pažinimas, globaliame pasaulyje viena pamatinių šio pažinimo sąlygų yra tapatybės ryšių su teritorija, kaip socialinės ir kultūrinės praktikos vietomis, nustatymas. Tai, kad regionistikos dienotvarkėje pamažu požiūrį į regionus, kaip homogeninius vietus, keičia jų kaip erdvių atsietų nuo vietos suvokimas, yra didelis britų kultūros studijų nuopelnas, leidęs savitas socialines ir kultūrinės praktikas tyrinėti skirtingų tapatybių raiškos, arba reprezentavimo, aspektu.

Pastaruoju metu pasirodė ne viena studija, kurios autoriai kultūros studijų metodus ir teorijas siūlo taikyti ir regionistikai.¹¹ Šių rekomendacijų esmė glūdi nuostatoje, jog kultūros studijų naudojamos tapatumo reprezentacijų teorijos gali padėti regionistikai išsivaduoti iš tradicinės kolonijinės studijų struktūros ir priemonių, kuriomis jos kūrė žinias apie tapatumą. Oponentai atkreipia dėmesį, jog pačios kultūros studijos dažnai yra kritikuojamos dėl pernelyg homogeniškos tapatybės sampratos tuo metu, kai tapatybės sociologai kviečia naujai suvokti tapatybę, kuri tampa vis labiau fragmentiška ir efemeriška. Rekonstruk-

cija, fragmentacija ir tęstinumo nyksmas postmodernistiniame pasaulyje kelia „fragmentiškų tapatybių“ pojūtį. Individa užvaldantis nesaugumo jausmas verčia jį stiprinti socialinio prisitaikymo tapatybes tiek etniškumo, tiek lytiškumo, klasiškumo ar religingumo pagrindu.¹² Šie procesai verčia klausti, ar globalizacijos iššūkių akivaizdoje neįmanoma tapatybę fiksuoti. Daugelio kultūros teoretikų atsakymas yra neigiamas, prasmingu – priešingai – laikant naujai atsirandančių tapatybės konfigūracijų ir radimosi sąlygų apmąstymą. Kalbant apie nacionalines tapatybės formas, globaliame pasaulyje jos nuolatos konkuruoja įtakos prasme su kitokiomis besiformuojamomis tapatybėmis. Daugelis balsų netgi prognozuoja – gal ir nepagrįstai – „nacionalinės valstybės eros pabaigą“, tačiau viena turėtų būti aišku, kad nacionalinių interesų atstovo – valstybės – uždavinys pirmiausia yra derinti skirtingų tapatybių „interesus“ vengiant populiarinio nacionalizmo ar etnocentrizmo sukuriama „smurtinio išlikimo“ apraiškų. O įrodymai, jog tapatybę formuoja jau ne tautybė, bet vartojimas ir/arba žiniasklaida yra daugiau nei įtikinami.¹³

Intelektinis atvirumas

Bendrais bruožais galima teigti, kad nacionalinių interesų ir ypač tapatybės įtvirtinimas globalizacijos fone dažniausiai suvokiamas kaip dinaminis procesas, kuriam suvaldyti svarbus kultūrinių, etninių ir tapatybės grupių slinkčių išmanymas ir gebėjimas mobilizuoti bei panaudoti kultūrinius, socialinius ir intelektualinius šių grupių resursus. Čia re-

gionistikos studijos atveria galimybes intelektiniam atvirumui, pasireiškiančiam per intelektinių resursų ir idėjų koncentraciją ir migraciją. Jos padeda kurti daug išsamesnį ir analitiškesnį kitų, o ir mūsų pačių, kultūros pažinimą, pagrįstą tarptautiniu bendravimu, o taip pat veda prie suvokimo, kad kultūros ir visuomenės izoliavimasis ar ksenofobiškos apraiškos skatina atsirasti represiniam santykiui su ta kultūra. Minėtasis kultūrinis ir intelektinis atvirumas paprastai reiškiasi per diasporas ar kitas transnacionalines gyventojų grupes versle, sporte ar universitetuose. Tačiau daugelio šalių patirtis rodo, kad mokslininkai iš kitų pasaulio regionų ypač prisideda prie naujų intelektinių požiūrių, teorijų ar interpretacinių schemų kūrimo ir kritinio vertinimo.

Didėjantis regionistikos dėmesys diasporoms ir transnacionalinėms grupėms ilgainiui ėmė kelti klausimą apie nacionalinės valstybės, ilgą laiką laikytos vieninteliu ir pagrindiniu tarpregioninės analizės vienetu, idėjos patikimumą. Mokslininkų dėmesys nacionalinei valstybei ilgą laiką leido nukreipti dėmesį nuo kitų ne mažiau įtakingų makroinstitucijų, pradedant diasporomis ir baigiant Jungtinių Tautų organizacija, ir procesų – kultūrinių formų perdavos ar globalaus kapitalizmo. Šie alternatyvūs nacionalinei valstybei dėmesio centrai skirtinguose pasaulio regionuose smarkiai įvairuoja savo įtaką ar raišką, tačiau neabejotinai kelia svarbius iššūkius regioninių ir nacionalinių ribų suvokimui.

Kita vertus, regionistikos polinkis į globalius ir transnacionalinius reiški-

nus, o tuo pačiu jų įtaką paskiriems regionams ar vietovėms, vertė pripažinti rimto ir neišvengiamo bendradarbiavimo su mokslininkais iš kitų pasaulio kraštų. Pagrindinė tokio bendradarbiavimo idėja yra ta, jog žvilgsnis iš vidaus ir iš šalies neišvengiamai yra skirtingi ir gali turiningai papildyti vienas kitą.

Priartėjome prie pagrindinio šio straipsnio argumento. Galima teigti, kad regionistika kaip tarpdisciplininis kritinės refleksijos laukas geba sėkmingai analizuoti tiek globalistines, tiek teritorines, arba lokalias, kultūros tendencijas, todėl išlieka iš esmės susijusi su skirtingais nacionaliniais interesais ir prisideda prie nacionalinio saugumo kūrimo (viena didžiausių grėsmių nacionaliniam saugumui įvardijant išskirtinį, kone narcizišką domėjimasi savimi). Tokius regionistikos tikslus įgalina, Arjuno Appadurajaus žodžiais tariant, „nauja regionistikos studijų architektūra,“ kurioje matyti lemiamas posūkis nuo „savybių“ geografijos (kur regionai suvokiami kaip sąlygiškai nemobilūs tokių savybių kaip kalba ar kultūra visetai) prie „proceso“ geografijos, regionus suvokiančios kaip veikimo, sąveikos ir judėjimo arealus.¹⁴

Jeigu globalizamas kaip pažinimo forma nustumia į šalį patį teritorinį globalizacijos aspektą, tai regionistikos tikslas yra kritiškai reflektuoti istoriškai susiklosčiusią sąveiką tarp regiono žinių ir globalizacijos proceso. Todėl specialistai regionistikos ateitį sieja su *globalizacijos teritoriskumo artikuliacija*. Suvokiant globalizaciją kaip įvairių pasaulio regionų perspektyvą, o ne kaip vientisą procesą, gimstantį imperialistinių valstybių sos-

tinėse, atskleidžiamas įvairialypis pasaulio teritorijų darinys, kuris globalizacijos istorijoje (nacionalinių ir imperinių

valstybių kūrimo laikotarpiu) nuolat patirdavo integracijos bei diferenciacijos tendencijas.

REGIONINIŲ IR AZIJOS STUDIJŲ PERSPEKTYVOS

Regionistika potencialiai išreiškia akademinės globalizacijos ir naujojo globalizmo sąsajas. Savita regionistinio pažinimo rūšis, kurią sudaro provincijos izoliacijos ir imperinio elito ekspansyvumo darinys, yra ne tik globalizacijos bruožas, bet ir vaisinga dirva naujoms globalioms teorijoms bei įtampoms. Globalizacija kiekvienoje vietoje reiškiasi savitai, todėl kiekvienas pasaulio regionas turi savo globalumo patyrimo centrą. Todėl specialistai regionistikos ateitį sieja su *globalizacijos teritoriškumo artikuliacija*. Suvokiant globalizaciją kaip įvairių pasaulio regionų perspektyvą, o ne kaip vientisą procesą, gimstantį imperialistinių valstybių sostinėse, atskleidžiamas įvairialypis pasaulio teritorijų darinys, kuris globalizacijos istorijoje (nacionalinių ir imperinių valstybių kūrimo laikotarpiu) nuolat patirdavo integracijos bei diferenciacijos tendencijas.

Regionų studijų institucijos, sukurtos vadovaujantis imperinėmis intencijomis, šiuo metu jau senokai yra įveikusios šias ribas ir veikia pasauliniuose akademinuose tinkluose, pritraukiančiuose specialistus iš skirtingų pasaulio regionų. Kaip pastebi buvęs vieno svarbiausio Azijos studijų instituto Europoje, Tarpautinio Azijos studijų instituto (International Institute for Asian Studies) Leidene (Nyderlandai) direktorius profesorius Wimas Stokhofas kalbėdamas apie regionistikos ir konkrečiai Azijos studijų

Europoje perspektyvas, „ateities tyrimuose Azija turi būti laikoma globalios istorine ir lyginamąja prasme bendruomenės dalimi taip įveikiant tradicinę regionistikos perspektyvą, kuri praeityje suskaidė disciplininį vientisumą, taip apribodama tyrimų apimtį bei kokybę. Svarbiausia priežastis skatinti Azijos studijas yra ta, jog išlaikyti mokslo pozicijas Europa gali tik bendradarbiaudama tarpdisciplininuose tyrimuose ir švietimo srityje su partneriais iš Azijos. [...] Vieningą Europos tyrimų ir švietimo erdvę sukurti bus įmanoma tik tuomet, kai Europos Sąjungos narės bus pasirengusios kritiškai įvertinti šovinistines ir romantines sampratas apie švietimą ir tyrimus, kaip nacionalinės valstybės tapatybės bruožus. [...] Tik tokiomis sąlygomis gali klestėti Europos tyrimų ir švietimo kultūra ir ieškoti sąlyčio taškų su sparčiai augančiomis tyrimų ir švietimo infrastruktūromis Azijos šalyse. [...] Laikai, kai „prekyba“ švietimo ir tyrimų srityse vyko viena kryptimi iš Europos į Aziją, seniai praėjo.“¹⁵

Globalizacija yra ne tik procesas, bet ir ideologinis projektas, kurio veikimą reikia suvokti kitų projektų ir ideologijų kontekste. *Regionų studijų, kurios istoriškai glaudžiai susijusios su globalizacijos procesais, tikslas kaip tik ir yra kritiškai tyrinėti skirtingas pasaulį apibūdinančias teritorijas, erdves, vietas, regiono ir tapatybės apraiškas.*

IŠVADOS

Daugelis visuomenės kritikų atkreipia dėmesį į *labai įtakingą ir nekritiškai suvokiamą XIX amžiaus akademinėje sistemoje įsigalėjusį instituciškumo tapatinimą su discipliniškumu, kuris visiškai ignoruoja nedisciplinines instituciškumo formas*. Instituciškumo tapatinimo su discipliniškumu problema paverčia universitetus disciplininės logikos vykdytojais ir iki kritinės ribos minimizuoja universiteto vaidmenį visuomenės gyvenime, o tuo pačiu sudaro kliūtis akademinės rinkos plėtrai. Tokia situacija veda prie institucijos viduje konkuruojančių galios centrų sukuriama abstraktaus, tačiau totalinio disciplininio režimo, kuris iš principo paneigia istorinę universiteto misiją. Išėjus iš tokio instituciškumo modelio yra universiteto ir discipliniškumo santykių permąstymas.

Regionistikos studijų ir tyrimų specifikos suvokimas gali būti puikiu pavyzdžiu, padedančiu permąstyti studijų ir mokslo sistemos struktūravimo principus, atsižvelgiant į globalizacijos keliamus iššūkius. Todėl pateikta regionistikos istorijos, tikslų ir perspektyvų analizė leidžia formuluoti platesnes išvadas, kurios atskleidžia ne tik atskiros disciplinos, bet ir santykių tarp akademinų disciplinų pokyčius.

Pirma, istorinė regionistikos studijoje ir tyrimuose išsikristalizavusių pažinimo formų raida globalizacijos sąlygomis reikalauja plataus teorinio pagrindo, kurį galima pasiekti tik skatinant tarpdisciplininį humanitarinių ir socialinių

mokslų disciplinų bendradarbiavimą. Daugelyje šalių galiojanti griežtu disciplininiu principu pagrįsta mokslų ir studijų sistema, o taip pat šiuo atskyrimu paremta specialistų ir mokslininkų ruošimo sistema, mokslininkams leidžia dalyvauti atskirų disciplinų ribas peržengiančių kultūros ir visuomenės reiškinių analizėje, planavime ir valdyme.

Antra, vidinė regionistikos studijų ir tyrimų struktūra nuo pradžių išreiškė nacionalinio saugumo, o kartu ir geopolitinio vyravimo strategijas, kurias kūrė pokario nacionalinės valstybės, ypač Šaltojo karo priešininkės JAV ir Sovietų Sąjunga. Po Šaltojo karo pabaišos regionistikos tikslai kito, tačiau pasaulio regionų pažinimas, o taip pat kritinis skirtingų teritoriškumo modelių ir jų taikymo suvokimas išliko strategiškai svarbus kiekvienai valstybei, turinčiai ekonominių ir politinių interesų pasaulyje.

Trečia, naujo formato regioninės studijos, akcentuojančios episteminės hegemonijos kritikos svarbą tarpregioninių procesų analizei ir planavimui, gali tapti ypač naudingos tiek humanitariniams, tiek socialiniams mokslams sprendžiant įvairias problemas, pradedant požiūriu į istorinę praeitį, kolonializmo apraiškų analize ir baigiant tarptautine integracija – visose veiklos ir pažinimo srityse, kuriose vienas ar kitas nacionalinis darinys figūruoja arba yra kitų subjektų traktuojamas kaip sudėtinė vieno ar kito regioninio darinio dalis.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ David Ludden. Area Studies in the Age of Globalization // *FRONTIERS: The Interdisciplinary Journal of Study Abroad*, 2001, winter, p. 1–22.
- ² David Ludden. Presidential Address: Maps in the Mind and the Mobility of Asia // *The Journal of Asian Studies* 62, no. 4 (2003), p. 1058–1059.
- ³ Julian H. Steward. *Area Research: Theory and Practice*. – New York: Social Science Research Council, 1950, p. 2.
- ⁴ Tessa Morris-Suzuki. Anti-Area Studies // *Communal/Plural* 8, 1 (2000), p. 13–14.
- ⁵ David L. Szanton. The Origin, Nature, and Challenges of Area Studies in the United States // *The Politics of Knowledge: Area Studies and the Disciplines* [interaktyvus], University of California International and Area Studies Digital Collection, 2003. <http://repositories.cdlib.org/uciaspubs/editedvolumes/3/1> (2007-10-06).
- ⁶ Žr.: Robert H. Bates. Area studies and the discipline: a useful controversy? // *PS: Political Science and Politics*, 30:2, June 1997, p. 166–170; Chalmers Johnson. Preconceptions vs. observation, or the contributions of rational Choice Theory and area studies to contemporary political science // *PS: Political Science and Politics*, 30:2, June 1997, p. 170–174; Ian S. Lustick. The disciplines of political science: studying the culture of rational choice as a case in point // *PS: Political Science and Politics*, 30:2, June 1997, p. 175–179.
- ⁷ Trys pagrindiniai projektai buvo šie: „Ramiojo vandenyno Azijos kultūrologinių studijų forumas“ (Pacific Asian Cultural Studies Forum [PACSF]), pradėtas 1997 metais Londono universiteto Goldsmitho kolegijoje, „Kritinių Azijos studijų projektas“ (Project for Critical Asian Studies [Critas]) pradėtas 1996 metais Vašingtono universitete, ir 1997 metais Fordo fondo inicijuotas „Peržengiamos ribos: regionistikos studijų atgaivinimas“ (Crossing Borders: Revitalizing Area Studies) programa. Critas pagrindinis tikslas buvo pradėti diskusijas apie krites progresyviuose tarptautiniuose Azijos studijų projektuose. Fordo fondo programos paskelbimo dokumente buvo išskirti du programos tikslai: pirma, palaikyti intensyvų tam tikrų kalbų, kultūrų ir istorijų studijas, paremtas XX amžiaus pirmosios pusės regionistikos įdirbiu; antra, skatinti naujovišką mąstymą ir praktikas, susijusias su pačios regionistikos sritimi, siekiant įvairių bendradarbiavimo, disciplininių ir kitokių „ribų peržengimo“ galimybių. Chris Burgess. The Asian Studies „Crisis“: Putting Cultural Studies into Asian Studies and Asia into Cultural Studies // *International Journal of Asian Studies* 1, 1 (2004), p. 121–136.
- ⁸ Harry Harootunian, Naoki Sakai. Japan Studies and Cultural Studies // *Positions* 7, 2 (1999), p. 599.
- ⁹ Tessa Morris-Suzuki. Anti-Area Studies // *Communal/Plural* 8, 1 (2000), p. 20–22.
- ¹⁰ Žr.: James N. Rosenau. *Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity*. – Princeton University Press, 1990; Arjun Appadurai. *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. – University of Minnesota Press, 1996.
- ¹¹ Chris Burgess. The Asian Studies „Crisis“: Putting Cultural Studies into Asian Studies and Asia into Cultural Studies // *International Journal of Asian Studies* 1, 1 (2004), p. 121–136.
- ¹² Juliet Clark. Asian Studies in „Crisis“: Is Cultural Studies the Answer? // *International Journal of Asian Studies* 3, 1 (2006), p. 104.
- ¹³ Chris Burgess. The Asian Studies „Crisis“, p. 127.
- ¹⁴ Arjun Appadurai. *Modernity at Large*, p. 7–9.
- ¹⁵ Wim Stokhof. Eurasian research and education: a two-way flow // *International Institute for Asian Studies Newsletter* 35, November 2004, p. 2.